

УДК 364.29+314.72

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

Зварич Ольга Петрівна
м.Тернопіль

У статті розглядається міжнародно-правові акти, які визначають і регламентують соціальну роботу з біженцями і внутрішньо переміщеними особами. Визначено зміст понять біженці і внутрішньо переміщені особи. Розкрито зміст основних міжнародних документів, що визначають суть соціальної роботи з означеною категорією клієнтів: Конвенції Організації Об'єднаних Націй про біженців та Керівних принципів роботи з внутрішньо переміщеними особами. Схарактеризовано нормативно-правове регулювання соціальної роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами в Україні.

Ключові слова: біженці, внутрішньо переміщені особи, соціальний працівник, соціальна робота, міжнародні нормативно-правові акти, принципи соціальної роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами; соціальний захист.

Постановка проблемами у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Внаслідок політичних трансформацій і територіальних змін у 2014-2015-х роках в Україні з'явилася нова група людей, які потребують соціальної допомоги – внутрішньо переміщені особи. Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міністерства соціальної політики України та Державної міграційної служби України, станом на 20 лютого 2015 року понад 1 020 000 осіб визначені внутрішньо переміщеними в межах України. Ці дані були підтверджені та перевірені в рамках взаємодії Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), місцевими органами влади та громадськими організаціями.

Аналізуючи статистичні дані, надані вищезазначеними організаціями, в період з травня по вересень 2014 року, можна зробити висновок, що кількість внутрішньо переміщених осіб чисельно збільшилася та, за прогнозами експертів, має тенденцію до подальшого зростання (для порівняння, станом на 30 травня 2014 року, за підрахунками УВКБ ООН кількість внутрішньо переміщених осіб сягала 54 000 осіб (з них – 12 000 осіб з АР Крим та м. Севастополь, а 42 000 осіб з Донецької та Луганської областей). Тобто протягом останніх 7 місяців число внутрішньо переміщених осіб зросло в тричі [2]. Однак, у зв'язку з відсутністю централізованої системи реєстрації, реальна кількість осіб, переміщених всередині України, вважається неточною та значно може відрізнятись від заявленої цифри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика біженців передбачає вивчення широкого спектру теоретичних та практичних питань, що є предметом аналізу різних сфер наукового дослідження. В Україні сучасними науковцями висвітлено: історико-правові аспекти міграції – Я.Кондратьєв, С.Бритченко, В.Андрієнко, І.Ковалишин, О.Копиленко, О.Пісун, В.Олефір, Г.Суботенко, Ю.Римаренко, В.Шепель, С.Чехович, О.Шамшур та соціологічні – О.Малиновська, І.Прибиткова, М.Шульга та інші.

Невирішена раніше частина проблеми. Масова внутрішня міграція населення всередині країни породжує низку проблем, які виникають як у самих внутрішньо переміщених осіб, так і в суспільстві в цілому. Внутрішньо переміщені особи потребують різноаспектної соціальної допомоги, підтримки (медичного, юридичного, адміністративного, соціально-психологічного характеру). Ця допомога має бути спрямована на адаптацію внутрішньо переміщених

осіб та забезпечення нормальних умов їх життєдіяльності. Таке втручання має передбачати інтеграцію внутрішньо переміщених осіб в соціум і не може бути короткотерміновим і спрямованим на задоволення першочергових потреб.

На сучасному етапі розвитку нашої країни важливо на законодавчому рівні розробити систему захисту внутрішньо переміщених осіб і визначити потреб та перелік соціальних послуг, яких вони потребують.

Формулювання мети статті. Розкрити керівні принципи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під поняттям «мігрант» розуміють людину, що свідомо та з власної волі перетинає державні або адміністративно-територіальні кордони з метою зміни місця проживання або без такої зміни [2, с.17]. Особи які перетинають адміністративно-територіального кордону країни вважаються внутрішніми мігрантами або внутрішньо переміщеними особами. Внутрішньо переміщені особи, яких ще називають «внутрішніми переселенцями» або «вимушеними переселенцями» є новим явищем для України, означена категорія осіб виникла як трагічний наслідок подій, які мають місце в Криму та на частині території Донецької й Луганської областей.

У вітчизняній науковій літературі їх визначають як «внутрішні мігранти», «вимушені переселенці», «особи переміщені всередині країни» та «внутрішньо переміщені особи» [1]. В англійській літературі усі ці поняття відповідають терміну «internally displaced persons», що дослівно перекладається як внутрішньо переміщені особи [3]. Таке ж визначення подано у «Керівних принципах з питань про переміщених осіб всередині країни» Організації Об'єднаних Націй, де «внутрішньо переміщені особи» трактується як окремі особи, чи групи осіб, що були змушені залишити свої помешкання, або місця постійного проживання в результаті, або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або спричинених діяльністю людини лих чи техногенних катастроф і які не перетнули міжнародно-визнаних державних кордонів» [6].

Основні напрями діяльності міжнародних організацій (Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародної Організації з Міграції (МОМ), ЮНЕСКО, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Європейської Ради з питань біженців та вигнанців та інших), які виконують функцію посередників між біженцями та урядами країн, що їх приймають є: допомога державним структурам і неурядовим організаціям, які працюють у сфері міграції; надання безпосередньої допомоги біженцям та особам, які шукають притулку; навчання представників влади, соціальних працівників, працівників неурядових організацій, що сприяє поширенню прогресивного досвіду, впровадженню інноваційних технологій роботи з біженцями та внутрішньо переміщеними особами.

Згідно Закону України № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. «внутрішньо переміщеними особами є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [4].

Міжнародні організації, не маючи досвіду роботи з внутрішньо переміщеними особами почали створювати спеціальні комісії, які вивчають і розробляють нормативно-правові засади і нормативи підтримки та захисту означеної категорії громадян. Основна відповідальність за забезпечення благополуччя і безпеки внутрішньо переміщених осіб покладається на відповідальність урядів країн, в яких виникає явище внутрішньо переміщених осіб [5].

У 1992 році Генеральним секретарем з питань внутрішньо переміщених осіб при Організації Об'єднаних Націй Ф. Денгом було ініційовано розробку нормативно-правового забезпечення основ роботи з внутрішньо переміщеними особами, що було зумовлено військовими подіями у Грузії, Абхазії, Молдові, Ізраїлі та інших регіонах світу. Складність цього завдання зумовлювалася тим, що країни учасники ООН, які не стикалися з означеною проблемою, не проявляли належної ініціативи в розробці і прийнятті відповідних документів [6].

Паралельно у вирішення проблем біженців та внутрішньо переміщених осіб почали активно вносити свої ресурси та досвід такі організації, як Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Економічна співдружність Західно-Африканських держав, Європейський Союз, Центр з прав людини ООН, Програма розвитку ООН а також Всесвітній банк та регіональні банки розвитку. Фактично проблеми біженців та внутрішньо переміщених осіб вийшли за межі національних кордонів. Очевидно, що вирішення проблем, які виникають внаслідок переміщення населення, потрібно починати з регіонального рівня [5].

Вагомий внесок у вироблення загальної стратегії вирішення проблем вимушеної міграції було зроблено неурядовими організаціями. В сучасних умовах у світі налічують сотні тисяч неурядових організацій (НУО), що вирішують проблеми біженців та внутрішньо переміщених осіб як на міжнародному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ) веде співробітництво з іншими організаціями ООН (ЮНІСЕФ, Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ)), з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста і приблизно з 300 відділеннями неурядових організацій в усіх регіонах світу [4].

Іншою авторитетною організацією, яка сприяє регулюванню міграційних процесів у сучасному світі, є Міжнародна Організація з Міграції (МОМ). Утворившись за межами ООН у 1951 році як Міжурядовий комітет з європейської міграції, вона об'єднує 83 різних держави світу. Спершу діяльність цієї організації була обмежена переміщенням населення із Європи у Північну Америку, Латинську Америку та Океанію. Але розвиток подій спричинив поширення її діяльності в усьому світі. Виходячи із своїх цілей та завдань, присутність цієї організації на територіях країн, що приймають мігрантів, здійснює певний позитивний вплив на становище людей. Це проявляється навіть у формі фізичного захисту, за умови здійснення спостереження представниками організації за процесом переміщення осіб [5].

Зростанням кількості внутрішньо-переміщених осіб гострота проблем, які виникають перед державою, зобов'язували приймати негайні рішення. Власне 1998 році було запропоновано затвердити Керівні принципи роботи з внутрішньо переміщеними особами, які б носили рекомендаційний характер. У 2005 році більше 190 держав світу прийняли підсумковий документ Всесвітнього саміту про керівні принципи роботи з внутрішньо переміщеними особами. Ці принципи набули розповсюдження та міжнародного визнання і почали використовуватися міжнародними, регіональними організаціями та організаціями громадянського суспільства у всьому світі, та отримали міжнародне визнання.

Особливістю цих принципів є: рекомендаційний характер для будь-якої країни; невідкладність надання соціальної допомоги, без процедур підписання договорів та узгодження з іншими учасниками; узгодженість усіх основних питань, що стосуються надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам [5].

«Керівні принципи з питань про переміщених осіб всередині країни» спрямовані на реалізацію загальних принципів (принципи 1-4) декларації прав людини, де зазначається, що внутрішньо переміщені особи відрізняються

від інших осіб лише тим, що вони змушені переміщатися. Вони мають ті ж права і обов'язки, що і всі інші особи в їхній країні. Міжнародне право та національне законодавство в рівній мірі мають бути застосовуваними до переміщених всередині країни осіб і до тих, хто не залишив своїх домівок. Ці принципи підкреслюють, що переміщені всередині країни особи, як і всі інші громадяни, несуть кримінальну відповідальність за вчинення геноциду, за злочини проти людяності і військові злочини. Ці принципи стосуються і можуть бути застосовані до всіх переміщених усередині країни осіб, незалежно від їх раси, релігії чи віросповідання, політичних переконань, національності, віку, статі та інших подібних характеристик [7].

У Керівних принципах з питань про переміщених осіб всередині країни виокремлено групи осіб, яким потрібна приділяти особливу увагу, оскільки їм більшою мірою загрожує небезпека порушення їх прав людини і фізичної розправи, а також у зв'язку з іншими проблемами захисту, такими групами є: діти які залишилися без супроводу дорослих неповнолітні; жінки в тому числі вагітні; матері з малолітніми дітьми і жінки, які очолюють домашні господарства; інваліди та особи похилого віку.

Другий керівний принцип з питань про переміщення осіб всередині країни розкриває міжнародні підходи до захисту від переміщень (принципи 5-9) і складає основу для захисту осіб від недобровільного переміщення. Ці принципи, засновані на положеннях міжнародного права в галузі прав людини і гуманітарного права, підтверджують право кожної людини на захист від довільного переміщення і відповідальність урядів та інших органів влади за запобігання такого переміщення.

Третій принцип розкриває підходи до захисту під час переміщення (принципи 10-23). Цей принцип декларує, що в період переміщення всередині країни особи особливо уразливі в період переміщення, що робить вкрай важливим забезпечення їх захисту від військових нападів та примусового набору на військову службу, нелюдського поводження або принижуючого гідність, взяття під варту, інтернування, насильницького розлучення з сім'єю та інших порушень прав людини та громадянських прав.

Принципи четвертої групи розкривають питання надання гуманітарної допомоги; визначають роль і обов'язки

національних органів влади та міжнародних організацій у наданні гуманітарної допомоги переміщеним усередині країни особам. У цих принципах зазначено, що головну відповідальність за надання допомоги своїм громадянам несуть державні органи влади; у них також наголошується на важливій ролі міжнародних гуманітарних організацій та інших учасників процесу [7].

Керівні принципи мають універсальне застосування, оскільки засновані на існуючому міжнародному праві. У них викладено і розвинено сформовані норми міжнародного звичаєвого права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права щодо прав людини, які самі по собі мають обов'язкову юридичну силу. Всі міжнародні організації, державні органи, повстанські угруповання, неурядові організації та інші інституції, котрі вступають у контакт з переміщеними всередині країни особами, мають поважати і дотримуватися цих принципів, це ж стосується і осіб, які переміщені всередині країни особи.

Ці принципи, засновані на існуючому міжнародному гуманітарному праві і документах з прав людини, мають слугувати міжнародним стандартом, для урядів і міжнародних гуманітарних організацій у роботі з внутрішньо переміщеними особами.

На основі керівних принципів можна зазначити, що міжнародними документами особливого значення для практики соціальної роботи та діяльності з внутрішньо переміщеними особами є: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенція про права дитини; Конвенція про корінні народи та народи (Конвенція МОП № 169).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Існуючі міжнародно-правові акти забезпечення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами мають стати базовими в роботі з означеною категорією громадян в Україні. Вони мають бути визнані керівними принципами соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, що у свій час пришвидшить можливість надання конкретної соціальної допомоги та соціального захисту.

Література та джерела

1. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>.
2. Чехович С. Б. Елементарний курс міграційного права України: Конспект лекцій: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2004. – 216 с.
3. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lhisi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf.
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] // ЗАКОН УКРАЇНИ. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
5. Faithand responseto displacement [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.fmreview.org/#sthash.nWmXXJ32.dpuf>.
6. The Inter-Agency Standing Committee [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.humanitarianinfo.org/iasc/>.
7. Roberta C. The genesis and the challenges / For cedmigration review [Електронний ресурс] / Cohen Roberta – Режим доступу до ресурсу: <http://www.idpguidingprinciples.org>.

В статье рассматриваются международно-правовые акты, которые определяют и регламентируют социальную работу с беженцами и внутренне перемещенными лицами. Определено содержание понятий беженцы и внутренне перемещенные лица. Раскрыто содержание основных международных документов, определяющих суть социальной работы с обозначенной категорией клиентов: Конвенции Организации Объединенных Наций о беженцах и Руководящих принципов работы с внутренне перемещенными лицами. Охарактеризован нормативно-правовое регулирование социальной работы с беженцами и внутренне перемещенными лицами в Украине.

Ключевые слова: беженцы, внутренне перемещенные лица, социальный работник, социальная работа, международные нормативно-правовые акты, принципы социальной работы с беженцами и внутренне перемещенными лицами, социальная защита.

The article deals with international legal instruments that define and regulate social work with refugees and internally displaced persons. The content of notions "refugee" and "internally displaced persons" has been considered. The content of the main

international instruments that define the essence of social work with the designated categories of clients has been disclosed: the United Nations Convention on refugees and guidelines on working with internally displaced persons. Massive internal migration within the country raises a number of problems that arise as the most internally peremishenyh individuals and society as a whole. The legal normative documents on regulation of social work with refugees and internally displaced persons in Ukraine have been characterised. The existing international instruments to ensure social work with internally displaced persons should be basic to work with this specific category of citizens in Ukraine. There should be recognized guidelines of social work with internally displaced persons which will ensure the provision of a particular social assistance and social protection.

Key words: refugees, internally displaced persons, social worker, social work, international regulations, principles of social work with refugees and internally displaced persons, social protection.